

Verslag lezing Daan Weggemans
'Radicalisering en re-integratie: Jihadistische ex-gedetineerden in Nederland'

Op donderdag 21 april verzorgde [Daan Weggemans](#), onderzoeker bij het Institute of Security and Global Affairs en het [International Centre for Counter-Terrorism](#), een lezing bij Hellingproef over het re-integratieproces van jihadistische ex-gedetineerden. Samen met Beatrice de Graaf publiceerde hij onlangs het boek "[Na de vrijlating](#)", een exploratief onderzoek waarvoor zij zowel ex-gedetineerden met een extremistische achtergrond als professionals die betrokken zijn bij de praktijk van re-integratie geïnterviewd hebben.

Terugkeren vs. vrijkomen

Wat gebeurt er met ex-jihadisten die in de gevangenis hebben gezeten? Hoe komen deze mensen terug in de maatschappij? De discussie over jihadisten in Nederland en Europa is door de recente aanslagen in Parijs en Brussel zeer actueel geworden. Uit het onderzoek van Weggemans blijkt het re-integratieproces van jihadistische ex-gedetineerden vaak niet soepel te verlopen: een deel van hen raakt juist sterker verbonden met radicale netwerken, bijvoorbeeld doordat zij op de terroristenafdeling van de gevangenis in aanraking komen met andere terroristen. Wat hem betreft wordt het probleem met betrekking tot de terugkeer van jihadisten uit Syrië wordt overdreven; het probleem met ex-gedetineerden is zijns inziens groter.

Politieke discussie

Weggemans vraagt zich hardop af hoe GroenLinks zich gaat profileren op het gebied van veiligheid. Het debat over radicalisme wordt momenteel gedomineerd door rechts. Het is belangrijk om af en toe ook niet-populistische uitspraken durven te doen, en pragmatisch te zijn. Enkel en alleen 'Meer veiligheid!' roepen is volgens hem niet zinvol. Wereldwijd groeit sinds 9/11 het aantal arrestaties vanwege terrorisme. Veelal liggen er echter geen dossiers van deze mensen: er zijn veel verdachten, maar weinig veroordeelden. Een van de bijkomende problemen is dat er allerlei programma's bestaan voor veroordeelden die terugkeren in de maatschappij, terwijl die er niet zijn voor verdachten. Veel politici pleiten ervoor om ernaar te streven terrorisme in vroeger stadium te detecteren, door mensen eerder op te pakken, zonder dat er veel bewijs is. Er is volgens Weggemans lang niet nagedacht over vragen als: wat doen we met die mensen die worden opgepakt? Plaatsen we die bij elkaar in geïsoleerde afdeling of juist niet? Laat je gedetineerden praten met imams?

Gevangenis als plek voor kwetsbaarheid

In Nederland bestaat er in de gevangenis een speciale terrorisme-afdeling. Dit betekent dat alle mensen die veroordeeld zijn vanwege terroristische daden bij elkaar worden geplaatst. Uit onderzoek blijkt dat dit, ondanks bijvoorbeeld de strengere beveiliging, de kortere tijd die gedetineerden buiten hun cel mogen, het beperktere contact met andere gevangenen, tot probleem leidt. Risico's zijn onder andere verdere radicalisering, het ontstaan van nieuwe verbanden tussen gedetineerden, de verspreiding extremisme binnen de gevangenis, en de voorbereiding van nieuwe aanslagen vanuit de gevangenis. Bovendien ontstaat er vaak steun van buiten de gevangenis: gevangenen krijgen een heldenstatus. Hoe kan je dit voorkomen? Moet je terroristen isoleren of verspreiden over gevangnissen? Moet het toegestaan worden dat gevangenen corresponderen met de buitenwereld (zoals Anders Breivik, die veel brieven schrijft en ontvangt)? De detentie blijkt hele verschillende uitwerkingen te hebben op gevangenen. Weggemans kent zowel voorbeelden van mensen die verder radicaliseren in gevangenis, als van mensen die er rust vinden en hun denkbeelden bijstellen.

Na de vrijlating

Er is tot op heden weinig onderzoek gedaan naar de periode na de vrijlating van gedetineerden, ondanks dat het maatschappelijk en politiek een beladen onderwerp is. Pas sinds 2012 wordt hier überhaupt beleid voor ontwikkeld. Volgens Weggemans is vrijlating niet het einde, maar juist het begin van een nieuw proces. Er kan van alles goed gaan, maar ook veel fout gaan. Wat hem betreft is het is een maatschappelijke plicht om mensen een nieuwe kans te geven. Als je dit als overheid niet doet ontstaan er nieuwe veiligheidsrisico's, omdat de ex-gedetineerden in hun perspectief vaak weinig te verliezen hebben. Weggemans bepleit dat je re-integratiebeleid vanuit dit perspectief kunt verantwoorden.

Motieven en barrières

Om te kunnen begrijpen waarom mensen al dan niet deradicaliseren, is het belangrijk om ook te begrijpen waarom mensen radicaliseren. Een eerste motief is het zoeken naar zingeving. Terroristische organisaties bieden vaak duidelijke antwoorden op existentiële vragen. Daarbij kan de behoefte aan rechtvaardigheid een rol spelen, bijvoorbeeld als mensen het gevoel hebben dat ze in de samenleving gediscrimineerd worden. Ten tweede biedt het een ideologie, die een uitleg geeft over de maatschappij waar je in leeft, een ideaalbeeld schetst, en een manier voorstelt om daar naartoe te komen (bijvoorbeeld: de maatschappij is onrechtvaardig; we kunnen een rechtvaardige maatschappij creëren; het enige wat jij moet doen is je inzetten als Jihadist). Ten derde hebben mensen vaak een bepaalde sociale binding met mensen die al lid zijn van een radicale groep, wat een motivatie kan zijn om zich hier ook bij aan te sluiten. Een laatste motief is praktisch: deelname aan een terroristische organisatie kan voorzien in persoonlijke behoeften (uitreizen naar Syrië kan een nieuwe start vormen voor mensen die bijvoorbeeld veel schulden hebben).

De motieven waarom mensen deradicaliseren hangen met diezelfde motieven samen. Ten eerste kunnen ze gaan twifelen aan hun ideologie (bijvoorbeeld: 'Dat idee van het kalifaat waarbij alles met geweld moet vind ik niet meer overtuigend'). Ook kan het zijn dat mensen gaan twifelen aan hun organisatie, bijvoorbeeld omdat ze vinden dat de leiders zich slecht gedragen. Ook spelen praktische overwegingen vaak een rol bij het ontstaan van twijfels, zoals het feit dat mensen na hun uitreis in primitievere omstandigheden terecht kwamen dan ze hadden gedacht.

Er zijn echter diverse barrières in het proces van deradicalisatie. Een eerste barrière om uit een radicale groepering te stappen, is omdat mensen het moeilijk vinden om afstand te doen van hun ideologie. Bijvoorbeeld omdat ze bang zijn dat ze dan niets meer hebben, of te maken krijgen met sancties. Bovendien spelen affectieve barrières vaak een rol: sociale druk kan een belangrijke reden zijn dat mensen toch blijven. Dit hoeft niet noodzakelijk druk van bovenaf te zijn, maar kan bijvoorbeeld ook zijn dat iemand zijn kleine broertje, die actief is binnen diezelfde organisatie, wil beschermen. Tot slot zijn er continuïteitsbarrières, waardoor mensen onzeker zijn over hun mogelijkheden nadat ze uit de organisatie gestapt zijn. Mensen zijn bijvoorbeeld bang dat ze buiten de organisatie niemand zijn, geen status hebben, maar ook bezorgd dat ze geen werk zullen vinden.

Gesprekken met ex-gedetineerden en professionals

Als onderdeel van zijn onderzoek heeft Weggemans gesprekken gevoerd met 15 ex-gedetineerden en 60 professionals. Een aantal bevindingen met betrekking tot de bovengenoemde motieven:

- Wat betreft de kijk op de samenleving van ex-gedetineerden blijkt dat er in hun perceptie vaak sprake is van bevestiging van de eigen waarheid door detentie. Daarbij speelt het grote wantrouwen tussen begeleiders en gedetineerden soms een rol. Religieuze coaches blijken hierbij soms te kunnen helpen, zodat de gedetineerden met hen over de interpretatie van de Islam kunnen praten. De redenen voor jihadisten om uit te reizen zijn soms echter ook niet-religieus; dan zijn gesprekken met dit soort coaches minder effectief.

- Mensen keren na hun detentie vaak terug naar hun oude netwerken en oude vrienden. Het feit dat ze vast hebben gezeten kan statusverhogend werken; daardoor is er weinig aanleiding voor deze personen om te willen re-integreren. Bovendien zien mensen zichzelf soms als jihadist, en wordt dit beeld versterkt dankzij stigmatisering door anderen. In Nederland hebben een aantal mensen die zijn teruggekeerd een gevangenis van zes jaar gekregen, maar het gros van hen wordt na een aantal maanden weer vrijgelaten. Hierdoor zijn veel van hun vriendschappen nog intact. Nieuwe sociale contacten, en bijvoorbeeld het krijgen van een relatie buiten het netwerk, zijn een stimulus voor re-integratie. Voor sommige ex-gedetineerden bleek ook het moment dat zij kinderen kregen een omslag teweeg te brengen.
- Er zijn diverse praktische problemen bij de re-integratie van ex-gedetineerden. Zo worden momenteel bijvoorbeeld de tegoeden van de gedetineerden bevroren, zodat ze onder andere geen wapens kunnen kopen als ze in Syrië zijn. Dit wordt niet (direct) ongedaan gemaakt zodra mensen vrijkomen, onder andere om te voorkomen dat mensen terugkeren naar Syrië. Dit kan problematisch zijn voor de re-integratie, want het betekent dat mensen niet bij hun geld kunnen, en bijvoorbeeld als ze werk vinden, niet bij hun salaris kunnen.

Concluderend

Vaak heerst het gevoel dat gedetineerden liegen over de mate waarin ze anders zijn gaan denken. Dit werd soms bevestigd in de gesprekken die Weggemans met ex-gedetineerden voerden: mensen doen zich soms anders voor om meer vrijheid te krijgen. Een belangrijk dilemma is wat voldoende is: deradicalisatie (het daadwerkelijk bijstellen van gedachten) of *disengagement* (alleen verandering daden en gedrag)? Mensen blijken nu de maatschappij vaak net zo boos weer in te komen als ze vertrokken waren, getraind te zijn en nieuwe contacten te hebben. Aan de andere kant zijn er ook mensen die daadwerkelijk heel erg veranderd zijn. Re-integratie begint bij de (ex-)gedetineerden zelf. Pas als er ergens een opening is, kan de overheid iets doen. Weggemans gelooft dat deradicalisatie meer is dan alleen een ideologieverandering: het is een identiteitsverandering, waarbij mensen anders gaan nadenken over wie zij zelf zijn en hoe zij zich tot de buitenwereld verhouden. Dit betekent dat iemands denkbeelden en sociale netwerken moeten veranderen. Hij gelooft dat de overheid hier een rol in kan spelen en pleit voor een pragmatische aanpak.

Verslag door Kayin Venner en Lotte Melenhorst